

NEMIS TILIDA TINISH BELGILARINING QO'LLANILISHI

Fayozov Saydullo Fozilovich

Far.PI akademik litseyi nemis tili fani o'qituvchisi

Saminova Dilafruz Muhiddin qizi

Far.PI akademik litseyi nemis tili fani o'qituvchisi

Anotatsiya: Ushbu maqolada nemis tilini o'qitishda tinish belgilarining ishlatilishi, tarjimalari va ahamiyati ko'rsatilgan. Nemis tilidagi tinish belgilarining o'zbekcha ekvivalenti va asosiy qoidalari misolar bilan ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Nemis tili grammatikasi, punktuatsiya, qo'shtirnoq, ko'p nuqta, undov belgisi, so'roq belgisi, chiziqcha, ikki nuqta, qavs, to'rtburchak qavs, vergul, nuqta, nuqtali vergul

Barcha tillardagi kabi nemis tilida ham tinish belgilari juda muhim hisoblanadi. Tinish belgilari punktuatsiya bo'limida o'rganiladi va nutqga qo'shimcha ma'no berish uchun ishlatiladi. Tinish belgilarining har birini o'z nomi va ishlatilishi mavjud bo'lib ular darsliklarda va kundalik hayotdagi materiallarda ham keng qo'llaniladi.

die Anführungszeichen –qo'shtirnoq	" " yoki « »
die Auslassungspunkte –ko'p nuqta	...
das Ausrufezeichen -undov belgisi	!
der Apostroph -apostrof	'
der Bindestrich –chiziqcha	-
der Doppelpunkt/das Kolon –ikki nuqta	:
der Ergänzungsstrich -chiziqcha	—
das Fragezeichen -so'roq belgisi	?
der Gedankenstrich –uzun chiziq	—
runde Klammern -qavs	()
eckige Klammern –to'rtburchak qavs	[]
das Komma-vergul	,
der Punkt –nuqta	.
das Semikolon-nuqtali vergul	;

Nuqta (der Punkt) darak gap oxirida qo'yilib, tovushning pasayishini va ikkinchi gap boshlanguncha bo'ladigan pauzani ko'rsatadi: Wir gehen ins Kino. Sie

schreiben ein Diktat. Raqam bilan yozilgan tartib sonlardan keyin nuqta qo'yiladi: Der 5. Student; Der 8. Dezember; Der 1. September.

So'roq belgisi (das Fragezeichen) So'roq belgisi (das Fragezeichen) so'roq gap oxirida qo'llanib, tovushning balandga ko'tarilishini ifoda etadi: «Gehen wir ins Kino?» fragt er mich. Wo wohnst du? Bist du Student?

Undov belgisi (das Ausrufungszeichen) Buyruq, istak, xitob (undash) ma'nolarini ifoda etadigan gaplar oxirida: Macht Schlufi! Komm!

Yolg'iz qo'llangan yoki qaytarilgan undov so'zlardan keyin: O, meine Freunde! - O, do'stlarim! (J.W.Goethe, Die Leiden des jungen Werther) Xitob ma'nosini ifodalovchi so'zlardan keyin: O, Bestimmung des Menschen! - O, insoniylik burchi! (J.W.Goethe, Die Leiden des jungen Werther) Tire (der Gedankenstrich)

Tire dialogdagi ikki gap o'rtasida qo'llanib, so'zlovchining o'zgarishini ko'rsatadi: «Ich sali, als uns der Herr knipste, - glaub ich, — links», meint Luise nachdenklich (Erich Kastner, Die Zwillinge). Tire gap ichida qo'llanadi. U biror masala haqidagi darak oldidan bo'ladigan cho'ziq pauzani anglatish, tugallangan nutqni ifoda etish uchun qo'llanadi.

Qo'shtirnoq odatda kitoblarda, gazetalarda ishlatiladi. Muallif gapidan so'ng keladigan ko'chirma gapni ko'rsatishda ishlatiladi. Shuningdek she'rlar, maqolalar, qisqa hikoyalar, qo'shiq va teleshovlar, kitoblar, asarlarning nomlarini yozishda ham ishlatiladi

„Hänsel und Gretel" ist ein Grimm-Märchen.

Die Brüder Grimm haben „Kinder- und Hausmärchen" geschrieben.

Ikki nuqta muallif gapi va ko'chirma gap o'rtasida qo'llaniladi

Sie sagten: «Das Mädchen ist sehr schön.»

Ismlar quyidagi tovushlar bilan tugasa apostrof qo'yiladi (i.e., spelled -s, -ss, -ß, -tz, -z, -x,

-ce), va egalikni bildiradi.

des Prinz' Ross

Ba'zi qisqartmalar, dialiektlar, iboralar yoki she'riy birikmalarda apostrof ishlatiladi

wie geht's? (wie geht es?)

ich hab' (ich habe)

Vergul ikkita mustaqil gapni boshqa bog'lovchi yoki tinish belgilarisiz bog'lashda ishlatiladi. Shuningdek uyushiq bo'laklarni ham ajratishda ishlatiladi. without a conjunction; the other

Der Frosch stand vor der Tür, die Prinzessin erschrak.

Die sieben Zwerge sind Brummbär, Chef, Happy, Hatschi, Pimpel, Schlafmütz und Seppl.

Narxlarni aytishda vergul o'nlik sonlarni birlik sondan ajratish uchun ishlatiladi. Katta sonlarda vergul mingliklarni ajratishda ishlatiladi

Beispiel:

€9,95

1 000 000 or 1.000.000

A dash or long dash indicates a pause, a Chiziqcha yoki uzun chiziq pauzani, davomiylilikni yoki qarama-qarshilikni ifodalaydi

Auf einmal - ein lautes Weinen!

Agarda gapda boshqa qo'shtirnoq belgisi bo'lmasa chiziqcha gapirayitgan shaxlarning birin ketin o'zgarayotganini bildiradi

- Aschenputtel, komm mal her!

- Ja, ich komme sofort!

Shuningdek chiziqcha yoki uzun chiziq narxning o'zgarmasligini

€10,-

Tinish belgilari - bu tinish belgilariga oid qoidalar to'plami. Tinish belgilarining maqsadi o'quvchiga yozilgan narsaning ma'nosini to'g'ri tushunishni ta'minlashdir. Tinish belgilarining asosini nutqning semantik artikulyatsiyasi tashkil etadi. Ko'pincha semantik bo'linish uning grammatik bo'linishiga, og'zaki nutqda esa intonatsion bo'linishga mos keladi; boshqacha aytganda, semantik artikulyatsiya grammatik va intonatsion jihatdan ifodalanadi. Bunda tinish belgilari uchun semantik, grammatik va intonatsiya asoslarining mos kelishi yoki tinish belgilarining strukturaviy-semantik asoslari haqida gapirish mumkin.

Biroq, ko'rsatilgan uchta asos: semantik, grammatik va intonatsiya mos kelmasligi mumkin bo'lgan holatlar mavjud. Shunday qilib, ko'pincha nutqning semantik va grammatik artikulyatsiyasi uning intonatsion artikulyatsiyasi bilan mos kelmaydi. Ko'pincha "nima" birlashmasi bilan asosiy va bo'ysunuvchi qismlar intonatsiyani ajratmaydi: U tez orada keladi, deyishadi. Va aksincha, semantik va grammatik nuqtai nazardan integral bo'lgan jumlar ko'pincha tonatsiyaga bo'linadi; Masalan, juda keng tarqalgan mavzu va predikat (o'tgan asrning o'rtalarida ikki qavatli savdo uylari butun qirg'oq bo'ylab umidsizlik bilan cho'zilgan) va prepozitiv juda keng tarqalgan holat va gapning qolgan qismi o'rtasida deyarli har doim pauza mavjud. (May oyining aniq ertalabki soat oltida Mayya bog'ga chiqdi) va boshqa sub. Bunday hollarda, yuqoridagi misollardan ko'rinib turibdiki, tinish belgilari semantik

va grammatik artikulyatsiyaga (yoki uning yo'qligiga) va intonatsiya artikulyatsiyasidan (yoki uning yo'qligi) qat'iy nazar qo'yiladi (yoki qo'yilmaydi).

Boshqa tomondan, semantik artikulyatsiya grammatik jihatdan qo'llab-quvvatlanmaydigan holatlar ham tez-tez uchraydi, ya'ni. gramm. bo'linish maxsus shakllarda ifodalanmaydi. Bunday hollarda tinish belgilarining yagona sababi semantik artikulyatsiyadir; mos keladigan grammatik va intonatsion artikulyatsiya tinish belgilarini taklif qiladi. Demak, masalan, "quyosh porlayapti, qushlar sayrayapti" gap bo'lagi grammatik va intonatsion jihatdan ikki mustaqil gap (Quyosh porlayapti. Qushlar sayr qilmoqda) va murakkab gap (Quyosh – quyosh porlayapti. Qushlar sayr qilmoqda) shaklida ifodalanishi mumkin. porlaydi, qushlar qo'shiq aytadi). Shunday qilib, nutqning ma'lum bir qismining grammatik va intonatsion bo'linishi uning tinish belgilari bilan ifodalangan semantik talqiniga bog'liq. Intonatsiya yozuvchiga nutqning semantik artikulyatsiyasini aytib berishi mumkin bo'lsa, istisno - bu ovozdin og'zaki nutqni yozib olish - diktant. Oxir oqibat, bir hil va heterojen ta'riflar ma'no jihatidan farq qiladi, ba'zida kirish so'zlari va gap a'zolari (He may be at school va He may be at school) va boshqa konstruktsiyalar. Nihoyat, semantik (va intonatsion) artikulyatsiya grammatikaga zid bo'lgan holatlar mavjud. Masalan: U menga havza va soqol olishimni eslatdi. Va poyabzal uchun lak. Va cho'tka. Grammatik birikma nuqtai nazaridan "botinkalar uchun krem ham, cho'tka ham" bir hil qo'shimchalardir, ammo muallif ularni ma'no va intonatsiya jihatidan mustaqil jummalarga ajratadi va buni tinish belgilari bilan ifodalaydi. Shunday qilib, ko'rib chiqilgan barcha holatlarda tinish belgilarining asosi aynan nutqning semantik bo'linishi bo'lib, ular grammatik va intonatsiya bo'linmalariga mos kelishi mumkin, lekin ulardan biri bilan mos kelmasligi va hatto unga zid bo'lishi mumkin.

Tinish belgilari ikkita asosiy vazifani bajaradi: 1) ajratish, 2) tanlash. Tinish belgilarining ayrimlari faqat ajratish uchun xizmat qiladi (ajraladigan tinish belgilari) - bular bitta tinish belgilari: nuqta, nuqtali vergul, undov va savol belgilari, ellipsis, ikki nuqta; bu xatboshiga ham tegishli. Bu belgilar yordamida gaplar, ayrim murakkab gaplarning predikativ qismlari, ba'zan bir jinsli a'zolar va boshqa konstruktsiyalar bir-biridan ajratiladi. Boshqa tinish belgilari faqat ta'kidlash uchun xizmat qiladi (tinish belgilarini ta'kidlash) - bular qo'sh belgilar: qavslar va tirnoq belgilari. Ushbu belgilar yordamida kirish va interkalyar iboralar va gaplar (qavslar) va to'g'ridan-to'g'ri nutq (tirnoq belgilari) farqlanadi. Uchinchi tinish belgilari (vergul va tire) ko'p funktsiyali, ya'ni. qo'llanishning o'ziga xos sharoitiga qarab ham ajratuvchi, ham ajratuvchi vazifasini bajara oladi. Demak, vergul yordamida murakkab gapning ikkala qismi ham, bir jinsli a'zolar ham bir-biridan ajratilishi

mumkin; chiziqcha yordamida bir qator hollarda murakkab gaplarning bo‘laklari, umumlashtiruvchi so‘zdan bir jinsli a‘zolar, ba‘zi to‘liqsiz gaplarda va boshqa konstruksiyalarda boshqa a‘zolar ajratiladi. Vergul yordamida turli xil ajratilgan burilishlar, murojaatlar, kirish so‘zlari ajralib turadi; chiziqcha yordamida kirish va oraliq gaplarni farqlash mumkin. Ba‘zi hollarda, masalan, to‘g‘ridan-to‘g‘ri nutqqa ega bo‘lgan jumalarda, farqlovchi va ajratuvchi belgilarning murakkab birikmalaridan foydalaniladi.

Tinish belgilarining bu asosiy funktsiyalari ko‘pincha shaxsiy, mazmunli funktsiyalar bilan murakkablashadi. Demak, gapning tugallanish belgilari bir gapni boshqa gapdan ajratibgina qolmay, balki aytilgan gapning maqsadi yoki hissiylik darajasi nuqtai nazaridan nima ekanligini ham ifodalaydi: U kelmaydi. U kelmaydimi? U kelmaydi! Bu jihatdan birlashmagan gaplarda tinish belgilarining qo‘llanilishi ko‘rsatkich bo‘lib, unda tinish belgilari ham semantik yukni ko‘tarib, birlashmagan gaplarning grammatik ma‘nosini bildiradi. Demak, masalan, “U kelmaydi, u kutmoqda” gapida sanoq munosabatlari, “U kelmaydi – u kutmoqda” gapida esa qarama-qarshi munosabatlar ifodalangan. Barcha tinish belgilarining asosiy vazifalari, shuningdek, ularning semantik vazifalari ruscha tinish belgilarining qoidalari to‘plamida tasvirlangan.

Muloqot jarayonida ko‘pincha boshqa birovning nutqini etkazish zarurati tug‘iladi (bu atama odatda boshqa odamning nutqini ham, ilgari aytilgan o‘z nutqini ham anglatadi). Shu bilan birga, ba‘zi hollarda birovning nutqining mazmunini emas, balki uning shaklini (uning aniq leksik tarkibi va grammatik tashkil etilishi), boshqalarida esa faqat mazmunini etkazish muhimdir; shuning uchun ba‘zi hollarda birovning nutqini aniq takrorlash zarur bo‘lsa, boshqalarida esa shart emas. Ushbu vazifalarga muvofiq tilda birovning nutqini uzatishning maxsus usullari ishlab chiqilgan:

- 1) to‘g‘ridan-to‘g‘ri uzatish shakllari (to‘g‘ridan-to‘g‘ri nutq);
- 2) bilvosita uzatish shakllari (bilvosita nutq).

To‘g‘ridan-to‘g‘ri nutqqa ega bo‘lgan jumalar boshqa birovning nutqini (uning mazmuni va shakli) aniq takrorlash uchun maxsus mo‘ljallangan. bilvosita nutq-faqat birovning nutqining mazmunini etkazish uchun. Bular boshqa birovning nutqini uzatishning eng keng tarqalgan shakllari. Ulardan tashqari, faqat mavzuni, birovning nutqining predmetini etkazish, muallif nutqiga birovning nutqi elementlarini kiritish va boshqa, ekspressiv-stilistik vazifalarni hal qilish uchun mo‘ljallangan boshqa shakllar mavjud. Shunday qilib, biz birovning nutqini uzatish shakllarining butun tizimi haqida gapirishimiz mumkin.

Nemis tilida yozishda ma'noni to'g'ri ifodalash uchun va to'g'ri imloviy qoidalarga rioya qilish uchun punktuatsiya qoidalarini yaxshi o'rganish va qo'llash juda muhim hisoblanadi. O'quvchilar tinish belgilarini o'rganish uchun nemis tilidagi kitoblarni va badiiy asarlarni ko'proq muatoala qilishlari va ulardagi tinish belgilariga alohida e'tibor berishlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Admoni W. Der deutsche Sprachbau. - M.-L., 1972. - 360 s.
2. Moskalskaja O. Das Grosse deutsche-russische Worterbuch. V - M., 1980.-820 S.
3. Saidov S., Zikrillayev F. Grammatik der deutschen Sprache. - Tashkent: O'qituvchi, 1973. -270 S.
4. Mirsoatov T. Deutsche Grammatik. -Тошкент: Укитувчи, 1980. - 190 С. .
5. Sattorov M., Mirsodiqova D., Safarov O. Otning grammatik xos- salari va old ko'makchilarning qo'llanishi. -Toshkent: O'zbekiston, 2003. -8 b.
6. Rachimov Ch.R. Deutsch - nemismi, olmonmi? Toshkent: TDPU, 2006.-138 b.
7. Rachmanov W.I., Minina N.M., Malzewa G.D., Rachmanova I.L. Deutschrussisches Synonymwörterbuch. - M.: Русский язык, 1983. - 697 S.
8. Langenscheidts Grosswörterbuch. Deutsch als Fremdsprache. - Berlin-Mtinchen-Wien- Zurich-New York, 2002. - 635 S.
9. Umarxo'jayev M. Olmon tili leksikologiyasi va frazeologiyasi. - Andijon, 2010. -